

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ: МІСЦЕ БАНКУ І РОЛЬ ДЕРЖАВИ

О.В. Кравець, Українська академія банківської справи

Немає необхідності доводити складність формування ринку інвестицій у порівнянні, наприклад, зі споживчим ринком. У розвинутих країнах і ринкова і державна системи налаштовані на координацію і захист інтересів всіх учасників інвестиційного процесу. Рішення про терміни, обсяги і черговість капіталовкладень, про страхування ризиків приймаються в рамках договірної координації між всіма учасниками інвестування, що регламентовано Господарським кодексом. Там, де роль банківських джерел фінансування велика (наприклад, у Японії), саме банки здійснюють кредитний контроль за інвестиційною політикою корпорацій, часто виступаючи їх партнерами. Таким чином, мова йде про розвинуту мережу правових інститутів, які регулюють складний комплекс відносин між учасниками і посередниками інвестиційного процесу.

У нас поки немає інституту, який виступав би посередником між замовником і підрядником і забезпечував контроль за ціною, якістю і термінами реалізації інвестиційного проекту, захищав інтереси інвестора-підприємства (як це робив Будбанк, який піклувався про інтереси держави). Щоб сформувати адекватні інституціональні структури потрібні роки, і саме тут потрібна допомога держави.

З погляду інституціоналізації взаємодії банків і промислових підприємств, необхідно чітко розрізняти методи й організаційні форми інтеграції. У першому випадку банк виконує функцію фінансового посередника, інституціонально співробітництво не оформляється і тому є лише частковою інтеграцією. Організаційні форми передбачають реальне, регламентоване нормативно-правовими актами об'єднання капіталів (система участі) промислових підприємств і банків з метою спільного вирішення задач економічного розвитку.

Однак використання методів повинно передувати організаційному оформленню взаємодії промислового і банківського капіталів. Тим часом, потенціал різних варіантів партнерства, власне кажучи, ігнорується, і основна увага приділяється прискоренню процесу створення фінансово-промислових груп та інших інституціональних форм інтеграції. На наш погляд, це одна з визначальних причин, які гальмують зазначений процес.

До найважливіших способів взаємодії банківського і реального секторів економіки належить довгостроковий кредит. За своєю роллю в розвитку партнерських відносин він істотно перевершує короткострокові кредити, які лише на короткий час поєднують інтереси банкіра і промисловця. Довгостроковий кредит формує первинні інтеграційні зв'язки між підприємством і банком, що обумовлюється тривалими термінами кредитування, але головне, тими цілями, які реалізуються з їх допомогою. Як правило, це здійснення інвестиційних проектів, коли банк фактично стає їх фінансовим співвиконавцем. Крім того, сам факт тривалого запозичення, а

також характер відносин, які складаються, із приводу повернення позичок і сплати по них відсотків дозволяє партнерам краще довідатися й оцінити один одного, закласти основу співробітництва вже на якісно новому рівні. Наприклад, у рамках таких організаційних форм інтеграції, як фінансово-промислові групи, холдинги тощо.

Необхідно визнати, що досягнення цілей структурних змін в економіці України можливе тільки при взаємоузгодженому регулюванні галузевих промислових ринків. Обґрунтування цілей і засобів структурного регулювання доцільно здійснювати на рівні великих секторів народного господарства, які розрізняються з погляду ступеня необхідного державного втручання, тобто виходячи з близькості до ліберального ринкового ладу. Відповідно до такого критерію правомірно виділити наступні сектори: ринковий; сектор первинних галузей, транспорту й інфраструктури; депресивний сектор; потенційно конкурентоздатний сектор; сектор малого бізнесу.

Такий підхід припускає використання своєрідної ієрархії пріоритетів. Варто чітко визначити ті сфери економіки, у які банківський кредит об'єктивно не буде спрямований і які залишаться в зоні інвестиційної підтримки держави, а також самофінансування, передбачивши відповідні важелі впливу. Одночасно необхідно окреслити коло галузей, у яких при відповідних умовах інтеграційні процеси можуть осилитися, тому що вкладення позичкового капіталу в них цілком реальні. Подібний підхід до ранжирування галузей носить досить умовний характер, однак концептуально він може бути використаний при формуванні грошово-кредитної політики і стратегії структурних змін в економіці, а також враховуватися при розробці і реалізації конкретних інвестиційних програм будь-якого рівня.

На нашу думку, можна виділити три умовні групи галузей, які розрізняються за ступенем можливої участі банків у процесі структурних перетворень.

У першу групу входять галузі депресивного сектора економіки, залучення кредитних вкладень банків у які є недоцільними або можуть носити виключно крапковий і вибірковий характер (вугільна, суднобудівна та ін.). На нашу думку, внаслідок вкрай несприятливого положення в розглянутому секторі саме держава протягом досить тривалого періоду часу його ринкової трансформації буде змушена взяти на себе так звані "реабілітаційні" витрати, пов'язані зі скороченням потужностей цього сектора.

Другу групу утворюють галузі сектора первинних галузей, транспорту та інфраструктури, а також потенційно конкурентоспроможного сектора. У першому з них банки можуть брати участь у визначених проектах на паритетних з державою засадах за умови забезпечення державних гарантій повернення приватних інвестицій. Однак, на нашу думку, все ж таки саме держава повинна взяти на себе всю відповідальність за інвестиції ініціативного характеру в даному секторі, у першу чергу при реалізації інвестиційних програм по впровадженню ресурсозберігаючих технологій,

створенню необхідної виробничої інфраструктури, модернізації і підвищенню ефективності роботи магістрального транспорту.

У потенційно конкурентоспроможний сектор входять високотехнологічні галузі (авіакосмічна, біотехнологічна та ін.), які належать в основному, до колишнього військово-промислового комплексу. Тут також передбачається розширення співробітництва підприємств і банків за умови проведення грамотної інноваційної політики з боку держави.

До третьої групи належать галузі так званого ринкового сектора і малий бізнес. Ринковий сектор – найбільш конкурентоспроможні підприємства хімічної, фармацевтичної промисловості, машинобудування, промисловості будівельних матеріалів. Тісна взаємодія банків і підприємств на основі довгострокового кредитування тут вже здійснюється, але має крапковий, а іноді і спекулятивний характер. Головним чином воно відбувається в рамках акціонерних підприємств із високою часткою участі в їх капіталі банків, а також закордонних фірм, оскільки саме така схема є власне кажучи єдиною гарантією схоронності коштів. Стосовно цієї групи галузей більш доречно говорити про одночасне застосування методів взаємодії й організаційних форм інтеграції капіталів.

До розглянутого сектора також належать ті підприємства, у яких склалися економічні передумови як для помітного розширення інвестиційної діяльності за рахунок власних накопичень, так і для участі в цьому процесі банківського капіталу. Нерідко вони мають ефективні інвестиційні проекти, але не можуть їх реалізувати самостійно, у тому числі і тому, що до кінця не сформована інституціональна структура, яка зменшує ризики і забезпечує надійну взаємодію по лінії “банк-підприємство”. Іншими словами, держава повинна створювати інститути, які забезпечують гарантії інвесторам і захист їх інтересів, а також відповідні механізми реалізації правових норм.

Одним із таких інститутів є архів кредитних історій (або кредитне бюро). В умовах асиметричності інформації кращим позичальникам доводиться платити підвищену премію за ризик, а гіршим – занижену. Оскільки прагнення ненадійних позичальників одержати кредит вище, ніж платоспроможних, – знижується ефективність розподілу кредитних ресурсів. У підсумку частина потенційно надійних і прибуткових проектів не реалізується.

Що стосується сектора малого бізнесу, то тут співробітництво банків і підприємств має величезний потенціал. На наш погляд, залучення довгострокових кредитів у малий бізнес і підвищення ефективності їх використання в першу чергу пов'язано з успішним формуванням регіональних економічних відносин. По суті, необхідно завершити створення нормальної інфраструктури для розвитку регіональних ринків, де мале підприємництво, як правило, відіграє роль провідного “маховика”. Таким чином, взаємодія банків і малих підприємств можлива лише за умови реалізації дійсно ефективних програм підтримки малого бізнесу, основна задача яких – створення повноцінної ринкової інфраструктури на регіональному рівні.

Ще одна проблема – більшість банків не мають спеціальної технології кредитування малого і середнього бізнесу. В результаті невелике підприємство оцінюється за тією ж методикою, що і промисловий гігант. Найчастіше видача кредиту стає неможливою через те, що підприємство не має фахівців у фінансовій службі для підготовки запитуваної банком інформації. Однак об'єктивно даний сегмент ринку стратегічно привабливий, і банкам (особливо регіональним), які прагнуть диверсифікованості своєї діяльності й одержання конкурентних переваг, необхідно розробляти і запроваджувати власні програми кредитування малого бізнесу, по можливості, в тісному співробітництві з регіональною владою.

Оскільки вище було багато сказано про державне посередництво при взаємодії банків з реальним сектором, необхідно позначити і поки що проблеми. Інвестиційна підтримка галузей і підприємств із бюджету доки практично не стимулює довгострокову кредитну діяльність банків і одночасно блокує розвиток їх інтеграційних мотивацій. Тим часом стає все більш очевидним, що державне інвестування, включаючи бюджетне, яке здійснюється навіть у незначних обсягах, є досить важливим орієнтиром для незалежних інвесторів. На думку деяких фахівців, структура розподілу довгострокових кредитів по регіонах України практично ідентична територіальній структурі централізованих капітальних вкладень.

Зміні наявної ситуації могло б сприяти впорядкування системи часткового фінансування інвестиційних проектів за рахунок бюджетних засобів і засобів незалежних інвесторів, включаючи банки. На нашу думку, навіть найвища частка участі держави в малопривабливому проекті не може заохотити банк увійти до складу його співвиконавців. Тому держава повинна пропонувати не фінансові ресурси, які вона готова вкласти на пайових засадах з іншими інвесторами, а ті інвестиційні програми, в яких з позицій загальнодержавних інтересів доцільна участь комерційних структур. Отже, найбільш надійним банкам повинна надаватись вичерпна інформація про всі інвестиційні програми, в які передбачаються вкладення бюджетних коштів на пайових засадах. Не викликає сумнівів, що банки самі оберуть ті проекти, в яких вони зацікавлені, запропонують ступінь своєї участі в їх фінансуванні, а оголошена державна підтримка (навіть мінімальна) послужить для них додатковим орієнтиром при виборі відповідного рішення.

Таким чином, на нашу думку, варто проводити не конкурс проектів, а конкурс інвесторів, включаючи банківські установи. Даний висновок ґрунтується на тому, що рішення банку про участь в інвестиційному проекті є одним із індикаторів його ефективності. Справа в тому, що в даний час у банках сконцентрований значний інтелектуальний потенціал, у багатьох з них працюють досвідчені фахівці-практики, тому найчастіше в них більше можливостей для аналізу привабливості інвестиційного проекту. До того ж, коли мова йде про вкладення приватного капіталу, рішення, як правило, приймаються більш виважено, і рішення банку про надання довгострокових ресурсів є більш переконливим ніж висновки будь-якої експертизи або результатів конкурсного добору.

Наприкінці хотілося б відзначити, що необхідно також враховувати різний ступінь готовності банків до взаємовигідного партнерства з підприємствами реального сектора в процесі реалізації стратегії структурних змін в економіці України. У кожному з регіонів вже сформувалося визначене коло банків, які готові разом з державою брати участь на паритетних засадах в реформуванні регіональної промисловості і вже здійснюють певні інвестиційні проекти по модернізації виробництва. Саме ця частина банків і повинна перебувати в зоні підвищеної уваги Національного банку України та держави в особі регіональних органів влади, розглядатися ними як потенційна група для пільгового оподаткування і зниження резервних вимог. Одночасно їм варто надавати всіляку консультативну допомогу, інформаційні послуги, кадрову й іншу підтримку. Тоді роль банків у реалізації стратегії структурних змін в економіці України помітно зросте.

Кравець О.В. Структурні зрушення: місце банку і роль держави / О.В. Кравець // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2004. - Т. 10. - С. 11-16.